

Адабиётнинг даргохи кенг. Хаммага жой етади. Аммо шундай пайтлар ҳам бўладики, ана шу кенг майдонда туриш кандайдир укубатларга йўликтиради. Шўро адабиётшунослигида ўтмишдаги бирон адибнинг ижодини ўрганиш, оммалаштириш учун уни ўша замонда яшаган бошка бир ижодкорга карши кўйиш урф бўлган эди; буниси – прогрессив, униси – корагурухчи, сарой шоири... Душмани йўк одам унчалик макбул кўрилмас эди. Борди-ю, прогрессив тарихий шахснинг ёви топилмай колса, бирон бадий асардаги тўкима образ унга карши кўйиларди. Шу зайилда, Мирзо Улугбек Хўжа Ахрорга карши, Навоий Мажидиддинга ёв, Хамза Чўлпонга кекли килиб кўрсатилди. Аслида, улар реал хаётда ўзаро ракиб эмасди. Нима бўлганда ҳам, окибат, улуг шахсларнинг рухи кўп бор чиркираб колган.

Ижтимоий хаёт тасвири-ку, тамом якранг эди: универсал схемага кўра, ижобий кахрамон, албатта, камбагал, аммо хакгўй ва аклли, бойларга карши, бой-бийлар эса, шубхасиз, золим, ахлоксиз ва нодон килиб тасвирланарди...

...Даригки, ўзаро якин – касб-кори, фикр-эътиқоди ва эътимодлари уйкаш бўлган кишилар орасида низо кўпрок юз бераркан. Айнан бир йўлдаги одамлар орасида келишмовчилик юзага келса, ракиблардан бири иккинчисини йўкотишга харакат килади. Оташнафас шоир Машраб билан диёнати пок Сўфи Оллоёр орасидаги мунокаша ва унинг окибатлари бунга мисол бўлса, ажаб эмас...

...Машраб Сўфи Оллоёрга учрашиб сухбатлашиш учун Каттакўргонга икки марта келган, аммо кай сабабдандир, кўришиш насиб бўлмаган. Гафур Гулом ҳам Самарканд олимлари билан Обирахмат бўйидаги бир сухбатда: “Сўфи Оллоёр хакида бир нарсга ёзиб кўринглар, – деган экан. – У зўр бўлмаса, Машраб Сўфи Оллоёрни уч марта излаб, унинг ёнига келармиди?” (Иноятулла Сувонкулов. Машраб ва Сўфи Оллохёр. “Шарк юлдузи” журнали, 2007, 1-сон, 129-бет.)

Сўфи Оллоёр билан кўришиш орзусидаги Машраб учинчи маротаба келганида, унинг Хисор томонга кўчиб кетганини эшитади (ва дейдики):

Топмасак Сўфи изин Каттакўргона юриб,
Хўш Оллох ёр деб, азми Хисор истар кўнгул...

Нихоят Машраб Сўфи Оллоёр билан Кабодиёнда юз кўришади... (Баъзи муаллифлар Машраб билан Сўфи Оллоёр уч бора кўришиб сухбатлашган, деган фикрни айтишади. Бизнингча, улар факат бир марта кўришган.)

Хўш, бунга қадар Машраб учрашиш учун уни кидириб икки бор Каттакўргонга борганини Сўфи Оллоёр билмаганмикин? Шубхасиз, хабардор бўлган, аммо мулокотга негадир рағбат қилмаган. Хўш, нима учун?

Ўтмиш ўзбек адабиётининг икки улуг намояндаси Машраб билан Сўфи Оллоёр учрашуви тафсилоти хусусида Исхок Богистоний ўзининг “Тазкираи каландарон” асарида шундай ёзади: “Вақтики Шох Машраб бирла ҳамкорликда Кабодиёнга дохил ўлдик... Шох ва яна етти каландар ва фақир Кабодиённинг тақяхонасига кўндик. Шох Машрабнинг Кабодиёнга дохил ўлмишлари оз фурсатда эл орасида машхур бўлмиш. Андак фурсатдан сўнг маълум ўлдик, эшони Сўфи Оллоёр мунда эрканлар, орадан бир муддат ўтиб эрдик, эшони Сўфининг муридларидан икки нафари келиб, Шохга кулук адосидин сўнг дедиларки, ё шох каландар, пиримиз эшони Сўфи сиз азизни ўз кулбаларига чорлайдурлар. Шох Машраб алар жавобида дедиларки, маъкул, эрта намози жумъадин сўнг эшон Сўфи хазратларига кулук адосин қилгаймиз”.

Алғараз, эрта намози жумъа адосидин сўнг шох Машраб фақир ва каландарлар ҳамроҳлигинда эшони Сўфи кўнокларига ҳозир ўлинди. Анда катта жамоат ўлубтур. Кабодиён қозиси, оксоқол ва бисёр қадҳудолар анда жамъ бўлмишлар эрди.

Салом-алиқ адосидин сўнг Сўфи Оллоёр Шох Машрабга юзланиб демишларки: “Ё Машраби девона, шоирлик шухратингиз оламини тутадур. Сизни бирла мулокот орзусида эрдим, эрса тангри таоло бу орзумни етказди. Хуш келибсиз, сафо келибсиз!”

Эътибор қилсак, Машраб уни йўқлаб Кабодиёнга ҳам келганини эшитган Сўфи Оллоёр, мезбон мақомида бўлатуриб, Машраб кўнган тақяхонага ўзи бормай, одам жўнатади. “Кулук адосини қилиш” учун келган улуг шоирни... “Ё Машраби девона...” деган хитоб билан қутиб олиб, “Сизни бирла мулокот орзусида эрдим, эрса тангри таоло бу орзумни етказди”, деб айтади. Аммо Машраб Сўфи Оллоёрдан илтифот ва манзират тилаб келмаган эди, у тасаввуфий мавзуда бахс очиб, Сўфи Оллоёрнинг маслагини аниқлашга интилади: “Андин сўнг Шох ва эшони Сўфи ораларинда ажиб суҳбат бўлиб ўтмиш, – деб давом этади Исхок Богистоний. – Гап орасинда Шох Машраб дедиларки: “Ё Сўфим, сиз бутун умрингиз мобайнида пулисиротга хушомад қилмишсиз. Хузурий дегани эса дўзахга хушомад этмиш. Ё Сўфим, инсоф бирла тафаккур қилинса, дўзах ва пулисирот шу ёруғ дунёнинг ўзида мавжуд эмасму? Фарзанди одам умрининг ибтидосидин то интихосига қадар босиб ўтмиш йўлининг ўзи – қил устида турмоқлик; гардун ва золимлар анинг бошига ёғдирмиш азобу укубатлар, сонсиз фалокатлар дўзах азобидин қамму? Ё Сўфим, оёқларингиз остига бир назар ташланг – пулисирот ва дўзах анда мавжуддир”. Машраб Сўфи Оллоёрга юзланиб, бу газални ўқидилар:

Англа бу сўзни эй санам, ошиқи муддао ўзум,
Асло юракда бағри йўқ, дунёда бедаво ўзум.

Қошки юзингни шамъига бўлмагай эрдим интизор,
Раҳм эта кўр бу холима, ошиқи бекарор ўзум.

Катраи май тотурмасанг, ол бу жонимни кийнамай,
Сенсиз агар бу дуняда, ўлмакима ризо ўзум.

Ул аросат, дўзахига якка ўзум бир кирай,
Юрдиму кўрдум хамани – дунёда пургунох ўзум...

Парда кўратгил эй санам, рози дилимни айтайин,
Барча паямбар олдида илгари дохох ўзум.

Ошик эрурсан эй рафик, кўркма бу жонни вахмидин,
Килса мадад ўзи, вале, журмима хам шифо ўзум.

Куйди юрогим ўртаниб, жаври ситам хам этмагил,
Охима жовидон куяр, оташи тобдор ўзум.

Эшони Сўфи ва ахли уламо Шох Машраб жавобларидин тагйир тортиб, истигфор келтурмишлар. Эшони Сўфи Шох Машрабга юзланиб дедиларки: “Ё Машраби мажзуб, гунохга ботманг. Оллох таоло беҳишт ва дўзахни солих ва кофир бандалари учун яратмиш. Гофил бандаларни бу хакикатдан огох килмок сиз ва биз учун хам фарз, хам карздир”. Анда Шох Машраб дедиларки: “Ё Сўфим, агар хакикат килингуси бўлса, дўзах аро барча гунохкорлар тўлиб-тошуб, анда оёк босарга жой колмас, азоб малоикалари эрса ўз юмушларининг ухдасидан чиколмагайлар. Беҳишт эрса бўш колур. Келинг, то танда жон мавжуд экан, шу ёруг дунё ташвишлари борасинда жустижў килмогимиз маъкулрокдир...”

Чамаси, ана шу гаплардан сўнг ирфоний сухбатнинг кўри совуган кўринади. Сўфи Оллоёр гап ўзанини бошка ёкка буриб, Машрабни ўз уйида мехмон бўлишга чорлайди: “Ё Машраби мажзуб, такяхонада истикомат этмишсиз. Анда халойик авомдир. Дилингиз озор топгусидир. Факирнинг кулбаси ихтиёрингизда, муридлар эрса хизматингизда бўлгай”.

“Шох Машраб эшони Сўфи жавобларинда дедиларки: “Ё Сўфим, илтифотингизга арзимасмен. Такяхона мен учун боёнлар касридан ортугдир. Анда жоним рохатда, фиску фужурдин холи бўлгай”.

“...Шу тарика Кабодиёнда бир ойдин ортирок муддат истикомат килинди, – деб ёзади Исхок Богистоний. – Авому аннос Шох Машрабга багоят иззату эхтиром кўрсатмиш”.

Эътибор килсак, “Кайдасан, Сўфим?” деб шунча кидирган ва, ниҳоят, топган Машрабда Сўфи Оллоёр билан сухбат куришга ортик иштиёк колмагани аён бўлади. Унинг уйини

эса боёнлар уйига менгзаб, бу ерда фиску фужур бор деб очик айтади ва такяхонадаги хамрохлари ёнига кайтиб кетади. Шу “бир ойдан ортирок муддат” мобайнида Машраб билан Сўфи Оллоёр иккови бир жой – Кабодиёнда яшаб туриб, бошка юз кўришмайди. Сўфи Оллоёр хам уни кайтиб сўрамаган (йўклаганида Исхок Богистоний буни кайд килган бўларди). Аммо “авому аннос”нинг Машрабни “багоят иззату эхтиром” килаётганидан хам беҳабар колмаган, албатта.

Бу учрашув айнан Исхок Богистоний баён килган равишда кечганини бошка бир манба – “Киссаи Машраб” китоби хам тасдиқлайди. Унда хам Машрабнинг Сўфи Оллоёрни кидириб Кабодиёнга келгани, дархол бахсга киришгани, Хузурийнинг киёмат ва Сўфи Оллоёрнинг пулисирот хакидаги вахштангиз абёти, Оллохни топган бандалар учун дўзахнинг ваҳми ҳеч эканини айтгани бу китобда хам тафсиллаб кўрсатилган.

Бу воқеаларга ҳозир уч юз йилдан ошди. Исхок Богистоний уни шархламайди, муносабатини билдирмайди, хабар бериб ўтади, холос. Аммо бизга тазкирада икки улуг шоирнинг сухбати тафсилоти, унинг шиддати бир оз сусайтириб баён килингандай (кимсан Сўфи Оллоёр, ахир), кўлэзма асарни ўқиб, хотирасига жойлаган Мухсин Зокиров хам 1990 йилда асарни кайта тиклашда айрим ўринларини юмшатгандай туйилади.

Қадимда фозилларнинг муноқашалари оддий хол эди ва бахс ўрни –уламолар мажлиси бўлган. Бинобарин, Машрабнинг Сўфи Оллоёр билан бахсу мунозараси хам мутлако табиий, хатто кутилган хол эди. Ёдингизда бўлса, Жалолиддин Румий билан Шамс Табризийнинг учрашувлари хам савол-жавоб, бахс асносида бошланган.

Румий билан Табризий учрашуви... Ўша узок ўтмишдаги бу дийдорлашувни юлдузларнинг бахтли киронига киёслаш мумкин. Табризий бамисоли булок кўзини босиб ётган харсангни олиб ташлагани, Румий ижоди шу учрашувдан кейин барк уриб яшнаб кетгани маълум.

Машраб Румий ижодидан яхши хабардор эди. Бошка тафсилотларни кўятуриб, биргина фактни келтирайлик: Фитратнинг шаходат беришича, у “Мабдаи нур” асарини Румийнинг “Маснавийи маънавий”сидан таъсирланиб, матнида Румий асаридан кўп парчалар келтириб ёзган. (Мўмин Хошимхонов. Машраби мўътабар ўзум. 3-китоб. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, Тошкент, 2008, 87-89-бетлар.) Кузатсак, Машраб ижоди бир канча жихатлари билан, жумладан, бадеҳа йўсинида ижод килиши хам Румий ижодиёти руҳига мувофиқ эканини кўрамиз. Румийнинг Шарқда нақлларга айланиб кетган ҳаёти, айникса, Табризий билан учрашуви тафсилотидан Машрабнинг айрича таъсирлангани табиий. Хатто уни ўзига улги килиб олмок, тарихни такрорлатмок орзусида бўлгани, Сўфи Оллоёр билан учрашувдан Румий билан Табризий учрашуви натижаси каби хайрли бир оқибатни, шу каби натижани кутгани эхтимол. Афсус, Машраб ва Сўфи Оллоёр орасида бу рўй бермади.

Машрабнинг хам, Сўфи Оллоёрнинг хам тугилган ва ўлган санаси аниқ эмас, бир-бири билан қачон кўришгани хам номаълум, манбаларда бу тўғрида ҳар хил рақамлар келтирилади. Чунончи, “Маслакул муттакин” китоби сўзбошисида Сўфи Оллоёр “1630-1650 йилларда тугилиб, 1721 йилда ўлган” деб кўрсатилса, “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”да у 1644 йилда Каттакўргонда тугилиб, 1724 йилда Деновда ўлган, дейилади. Шу манбада Машраб 1640 йилда Намангонда тугилиб, 1711 йилда Балхда дорга осилган дейилса, ундан аввал чоп этилган “ЎзСЭ”да Машраб ҳаёти саналари 1657-1711 килиб кўрсатилган. “ЎзСЭ”нинг 10-жилдидаги “Сўфи Оллоёр” мақоласида шоир “17-асрда яшаб ўтган”, дейилади.

Кўрамизки, кўп ракамлар бахсли. Аммо улар шу билан бархам топмайди. Машраб хакида тадқиқот яратган Мўмин Хошимхонов юкорида кайд этилган “Машраби мўътабар ўзум” китобида Сўфи Оллоёрни 1634 йилда Каттакўргонда тугилиб, 1724 йилда Мисрнинг Искандария шаҳрида тўксон ёшида ўлган, дейди. Боз, бу асарда Машраб 1653 йилда Намангонда тугилиб, 1711 йилда Балхда эмас, Кундузда дорга тортилгани айтилади. Кўрамизки, Машраб гоҳо 57 ёшда, гоҳо 58, гоҳо эса 71 ёшда катл этилган, деб кўрсатилса, Сўфи Оллоёр эса хали 90 ёшида, хали эса 71 ёшда ўлганига шохидлик берилади. Бир манбада Сўфи Оллоёр Машрабдан ёши улуг, бошқасида эса кичик килиб кўрсатилади.

Улуг ижодкорлар ҳаётига оид саналарни аниқлаш фақат илмий саришталик учунгина зарур эмас, шу орқали бир талай муаммолар ҳам ойдинлашади. Хозир бу чалкашликларни кўрсатишдан мақсадимиз Сўфи Оллоёр “Маслакул муттакин”ни қачон ёзганини аниқлашдир. Аслида, бу асарнинг санаси жуда аниқ – шоирнинг ўзи уни 1112 хижрий йили, (1700-1701 мелодий) муҳаррамнинг йигирма тўртинчисида, душанба куни тамомлаганини кайд этган.

Бирок гап шундаки, манбаларда Машраб Сўфи Оллоёр билан Кабодиёнда 1710 йилда учрашган деб кўрсатилади ва Исхок Богистонийнинг “Тазкираи каландарон”ни бунга асос килиб келтирилади. Аммо тазкира матнида учрашув қачон бўлганига оид маълумот йўқ.

Биз эса, Машраб билан Сўфи Оллоёр 1710 йилда эмас, балки ундан камида ўн йил олдин – “Маслакул муттакин” ёзилмасидан аввал, яъни, 1700 йил теварагида учрашган, деб биламиз. Бунга шу асардаги мана бу парчалар асос бўлгудек: “Яна бир тоифалар лавандлик (ишёкмаслик) бирла ишлар килурлар, отларин “девона” кўйуб, ўзларини мастлардек килурлар, – деб ёзади Сўфи Оллоёр. – Шариат бирла парволари бўлмас. Ва яна айтурларки: “Бизлар ошиқдурмиз, бизларга намоз ва рўза даркор эмас”. Аларнинг улфати Шайтондур. Бу сўзларга бовар килиб, андог гумроҳга эътикод килса, ул Худони(нг) душманидур. На учунким, улар Худони(нг) оятига мункирдур. Хар киши оятга мункир бўлса, бешак кофир бўлур”.

Ана энди бир ўйлаб кўрайлик: Сўфи Оллоёрга замондош, отини “девона” кўйган, ўзини ошиқ деб атаган, Сўфи Оллоёрнинг қаҳрини кўзгаб, унингча, “шариат бирла парвоси бўлмаган” одам ким бўлиши мумкин эди?

Бундай одам... биргина Бобораҳим Машраб эди.

Машрабни шариат билан парвоси бўлмаган, деб айблаш асоссиз, илло, у тарикат йўлида эди, тарикатнинг ҳам алланечук бир мақомларига етишган эдики, бу мақомда хар дам шариатдан дам уриш шарт эмас эди. Аммо Х асрда Мансур Халложни катл эттирган, XV асрда Имомиддин Насимий терисини шилдирган жаҳолат ҳамма замонда гоят катта кучга эга бўлади. Нега? Негаки, Машрабдан кутулиш замона зўрлари учун керак эди. Машраб замонга сигмас, золимлар билан мураса кила олмас эди. Машрабни нима килиб бўлса ҳам даф этиш йўлини топиш даврнинг социал заказига айланган эди ва буни Сўфи Оллоёр бажарди: Машраб асарларидаги ўта сўл сўфиёна руҳ, феъл-атворидаги кизикконлик, чўрткесарлик, риё ва риёкорона таквонинг йўклиги гоят кўл келди ва Машраб ва машрабтабиат каландарлар “кофир” деб эълон килинди.

Шу билан бирга, шахсий муносабатлар ҳеч қачон иккинчи даражали бўлиб қолган эмас. Машрабнинг жуда юксак сўфиёна даражада эканлиги ҳам бунда муайян роль ўйнаган бўлса, ажаб эмас. Чунончи, Мажзуб Намангоний “Тазкиратул авлиё” асари муқаддимасида Машрабнинг Қаршидаги ҳаётига боғлиқ қуйидаги маълумотни

келтиради: “Девонаи Машраб сулук тахсилени Офокхожадан олди. Кичик халифалардан эди. Аммо Каршига келиб тўрт йил турди. Голибо, унинг сулуки Хўжам Пошшо сухбатидан батафсил бўлди. Бир куни Хўжам Пошшодан сўрашди: “Илми Сўфи Оллоёр афзалми ё илми Девонаи Машраб?” Хўжам Пошшо айтдики: “Илми Сўфи Оллоёр шундай илмики, уни мадрасаларда толибларга ўргатса бўлур. Илми Девонаи Машраб – асрор илмидирки, гоҳ-гоҳида авлиёуллох сухбатидан баъзиларигагина муяссар бўлур”. Машрабнинг тасаввуфий макоми даражасига оид бу таърифни тавсифлаш шарт эмасдир, деб ўйлаймиз.

“Шох Машраб Кабодиён фукароси ахволи борасинда ушбу абётни битмишлар эрди”, деб ёзади Исхок Богистоний “Тазкираи каландарон”да:

Кадди меҳнат тоғидин ҳам бўлган эй бечоралар,
Бағри ваҳшат тигидин юз пора ҳам юз ёралар.

Кўрмаган умри ичинда бир дами бир яхши кун,
Тийра гамдин дилда доғ, ҳам кўзлари гирёналар.

Бул Кабодиён аро кўрдим неча гамхорани,
Ранги захил, кўнгли синиг, бир жон учун кўп зоралар.

Гар шикоят килса золим зулмидин мискин гариб,
Куфр килдинг деб уриб, тақдир калам деб ёзалар.

Козидин сўрдим эса: “Бу на учун бедодлиг?”
Кози дер: “Амри худодур, бўлмагил куффоралар”

Машрабо, амри худо нечун бу янглигдур каро,
Ё магар амри худони бад каламла ёзалар?!

Яъни, зулмдан дод деганлар ҳам, бунча бедодлиг (адолатсизлик) нима учун деб савол берганлар ҳам Кабодиёнда кофир саналган. Кофир эса, шубҳасиз, жазога мустахик. Бу газал ёзилган пайтда, Кабодиёнда шариятнинг пешвоси, хосу омнинг пири муршиди –

Сўфи Оллоёр эди.

Боз, Машраб хакида битилган барча асарларга кўра, у феъл-атвори очик, самимий бўлган, хаётнинг сўфиёна маъносини инкишоф этган кишилар билан танишиш, улар илмини эгаллашга жон-жаҳди билан интилган. Аммо... гарчи тазкира ва манкабаларда бу тўғрида равшан кўрсатилган бўлмаса-да (у давр услубига хозиргидай очик ёзиш анъанаси хос эмас эди), ҳеч бир пир ё уламо, ҳеч бир амалдор оташнафас Машрабнинг талабига жавоб бера олмаган, яъни, у ҳеч кимда ўзи кидирган шахсни топа олган эмас. Бу гап унинг илк пири Мулла Бозор охундга ҳам, Офокхожага ҳам, Сўфи Оллоёрга ҳам тааллуқли. Гарчи хозирги тадқиқотчилар унинг Офокхожа билан ўзаро муносабатини анча иликлаштириб талкин этишларига карамай, Машраб у билан ҳам, кай ўлкага борса, ўша ердаги уламою амалдорлар билан ҳам чиқиша олмаган, буни уларнинг юзига очик айтган ва бирон-бир килмиши юзасидан ҳеч кимдан – Сўфи Оллоёрдан ҳам, Офокхожадан ҳам, уни катл этишга ҳукм килган Балх подшохи Махмуд катагондан ҳам – узр сўрашни хаёлига келтирмаган, тавба килишни талаб этганларида катъий рад килган.

Бунинг устига, Сўфи Оллоёр анча каттиққўл шахс эди. Солиқчилик килиб юрган пайтида бир аёл “золим кўриб колмасин”, дея кўркканидан кўприк остига кириб беркиниб, ваҳима ичида хомиласини чала ташлагани, бундан хабардор бўлган Сўфи Оллоёр тавба килиб тарикат йўлига ўтгани, ёки шайх Хабибуллонинг бож тўламай Бухорога мол олиб келаётган бир муриддини Сўфи Оллоёр каттик калтаклагани манокабалардан маълум.

Шахсий характер ва дунёкарашни кўятуриб, сўфиёна макомларига тўхталадиган бўлсак, ҳар қандай ижтимоий воқелик сингари тасаввуф ҳам ўзига хос ўнг ва сўл жихатларга эга эдики, ўзи яшаган давр шариат аҳкомларини маҳкам тутган, ундан бир қарич ҳам четлашмаган ўнг оқимнинг энг катъиятли вакили Сўфи Оллоёр эди.

“Аршининг кунгурасин устига кўйдум оёғим, Бўлмаса васли менга, икки жаҳонни на килай?” деб бонг уриб, ҳаққа етишиш истагида дунёни чарх уриб кезган, жунунвашликка қадар бориб етган сўл оқимнинг энг номдор намояндаси Машраб бўлган.

Тўғри, давр ўтиб, ё бирон ходиса туфайли кишининг дунёкараши ўзгариши мумкин, бироқ фитрати, феъли ўзгармайди. Гарчи кейин амалдорликдан воз кечиб, ирфоний хаёт йўлига кирган бўлса ҳам, катъийлик, шафкатсизлик Сўфи Оллоёрда доим сакланиб қолган кўринади.

“Маслакул муттакин”да ҳам ана шу шиддат сезилиб туради. Ҳар бир ҳолни синчиклаб ўрганиб ҳулоса чиқариш ўрнига: “Ҳар ким андог гумроҳни этагин ушласа, расули худонинг динидан ташқаридадур”, “...андог гумроҳга эътикод килса, ул худони душманидур”, “...кофир бўлур”, каби кескин таърифлар анча. “Саботул ожизин”даги иборалар ҳам шунга монанд.

1711 йилда Балх шайхулисломи ва бошка уламолар: “Машраб ва ҳамроҳлари ҳалойикни гумроҳликка ундар, шариат ва тарикатдин оздирур, ашъоридин қуфр иси келур...”, деб, дорга тортишга фатво бергани “Тазкираи қаландарон”да битилган. Аммо ёдингизда бўлса, ундан хийла аввал, исмини келтирмаган ҳолда, Машраб ва унинг муридларини айнан Сўфи Оллоёр қуфрда айблаган эди. Машрабни кофир деб эълон қилиш, яъни, уни маҳв этишга ҳукм аслида Кабодиёнда чиқарилган эди...

...Эҳтимол, адабиётимиз тарихидаги бундай лавҳаларнинг ёритилиши унча макбул эмасдир. Машраб билан Сўфи Оллоёрнинг диний-илохий қарашлари ўртасидаги фарқ ва шу негизда юзага келган ихтилофни ҳам тадқиқ этиш жоиз эмасдир... Аммо

Ўтмишдаги ҳамма нарсa “ёпиглик козон” бўлиб қолаверса ёхуд ўзимиз билиттифок ёпиб кўя қолсак, унда қачон, нимадан ибрат оламиз? Шу борада Гафур Гулом мақолаларидан бирида ёзилган мазкур фикр ёдга тушади: “Тарих унутмайди ҳам, кечирмайди ҳам”.
Шоирнинг бу сўзларига эътибор қаратмай бўладими?